

Ajaloolase lugu

Aron Gurevitš. Istorija istorika. Rosspeñ, Moskva, 2004. 289 lk.

Aron Gurevitš on ajaloolane, keda ilmselt ka Eestis pole vaja pikalt tutvustada. Juba enne tema “Keskaja inimese maailmapildi” eestikeelse tõlke ilmumist (1992) kuulis temast iga ülikoolis ajalugu õppinu kohustusliku keskaja ajaloo sissejuhatuse käigus. Ja tollel rohkem kui kümne aasta tagusel ajal olid Gurevitši raamatud ühed vähestest lugemisväärtetest, mida raamatukogust üldse kätte võis saada, õigemini olid nad küll pidevalt välja laenatud.

Möödunud aastal ilmus kirjastuselt “Rosspeñ” Gurevitši mälestusteraamat. Ajaloolased ei jõua just tihti mälestuste kirjutamiseni. Oma osa on seejuures kindlasti ajaloolase jaoks mälestuste kui žanri probleemidel (iseenda ajaloost rääkimisel ollakse liiga subjektiivne), oma osa sellel, et ajaloolase loominguline kõrghetk saabub (erinevalt mitmest teisest elualast) alles elu teises pooles, kui ollakse endasse juba rohkesti “akumuleerinud” ja vaim on veel virge. Ja teotsev inimene loob uut, mitte ei mälesta vana.

Miks siiski Gurevitš mälestuste kallale asus, seda küsimust arutab ta oma uues raamatus mitu korda. Päris raamatu lõpus arvab Gurevitš, et tema praegune uurimisvaldkond – isiksuse areng keskajal – on stimuleerinud teda omaenda isiksuse looga tegelema. Raamatu algusest kumab aga välja vana mehe inimlikust seisukohast täiesti arusaadav siiras soov rääkida noortele vanadest aegadest. Mingit osa mängib arvata-vasti ka see, et pärast pimedaksjäämist Gurevitš enam senise hooga töötada ei saa. Nii ongi mälestused n.-ö. suulised, aastatel 1999–2000 peetud loengute üleskirjutused. Nende vahele on põimitud lõike 1973. aastal valminud, kuid seni avaldamata käsikirjast, milles Gurevitš teeb tagasivaate oma läbimurdeaastatele ja vaatleb oma toonast positsiooni vene medievistikas. Välise ja vormilise kõrval on Gurevitši mälestuste põhiline aines suur pööre ajalooteaduses ja tema enda osa selles. Me ei saa kuigi palju teada lapsepõlvest, perekonnast ega isiklikest sõpradest. Gurevitš räägib peaaegu eranditult vaid tööst, raamatutest, ideedest, kolleegidest ja konfliktidest. Kuigi suulisest algmaterjalist tingituna on raamatu kronoloogilises ülesehituses märgata ebakorrapära ja ristiminevaid

heietusi, koorub sellest siiski välja terviklik lugu.

Gurevitš soovib võimalikult üksikasjalikult kirjeldada vaimu, millega ta Teise maailmasõja ajal Moskva ülikoolis ajalugu õppima asudes kokku puutus. Sõjaaegse olme vintsutuste kõrval pajatab ta südamlukult tollal veel tegutsenud tsaariaegsetest professoritest, aga ka sellest, kuidas nägi välja ametlik, võimude poolt sallitud medievistika. Marksismist välja kasvanud teoreetilise raamistiku (ühiskonna baasi ja pealisehituse, klassivõitluse jms. mõistete) sees tegeldi intensiivselt sotsiaalmajanduslike suhetega, eelmodernsete ühiskondade puhul peamiselt talurahva ajalooga. Mitte et seda tööd oleks tingimata alati halvasti ja oportunistlikult tehtud, aga selge on, et Gurevitš tahtis midagi muud ja midagi enam kui “sõnniku ajalugu”, nagu seda vene ajaloolaste slängis nimetati.

Raamatu põhimahu moodustavad Gurevitši otsingud. “Majandusliku baasi” asemel huvitab Gurevitši rohkem kultuur ja vaimuelu, niisiis “pealisehitus”, toonastes üldkäsitlustes tavapärast viimane, üleliigne peatükk. Gurevitš seab need nähtused algusest peale teistest ettepoole. Teda on ajendanud teoreetiliste küsimustega tegelema veendumus, et traditsioonilise ühiskonna uurimisel ei saa kasutada modernseid kategooriaid. Stalini surmale järgnenud perioodil, mis võrreldes eelnenuga oli suisa suur vabaduse aeg, mil võis tegelda “Marxi uue lugemisega”, võttis Gurevitš vastu mõjutusi mitmelt suunalt. Ise peab ta tähtsaimateks Max Weberi sotsioloogiat ja prantsuse annalistide koolkonda, eriti sealtkaudu kasutusele tulnud mentaliteedikäsitlust, samuti etnograafia ja alles sündiva semiootika sünteesi (lk. 109–117). Kuuekümnendate lõpus avaldas Gurevitš seeria teoreetilisi artikleid, mis panid aluse sellele Gurevitšile, keda tänapäeval tuntakse kui ajaloolise antropoloogia suurt esindajat, ning seda ka kaugel väljaspool vene keeleruumi piire. Kõnealused artiklid tõid kaasa küll süüdistused strukturalismis ja lõimitamises Lääne ees, aga kui Gurevitši enda sõnu kasutada, siis koerad haukusid, kuid karavan läks edasi.

Selles viimases fraasis kangastuvad meile Gurevitši isiklikud pingutused, millel on mitu tahku. Juudi soost nooruki tee karjääriredelil Vene pealinnas on juba *eo ipso* olnud keeruline. Suurvene šovinismil oli kõrghetki ja madalseise, aga päris kadunud pole ta kunagi. Gurevitši elust on selle kohta näiteid seinast sein, alates rahvuse tõttu diplomaadiametiks kõlbmatuks tunnistamisest kuni süüdistuseni, et tema raamatute tõlked välismaal ilmutav Mossadi finantsee-

rimisel. Teisest küljest pole Gurevitš vist ka ise teab mis kerge karakteriga. Seda viimast, koos kõigi tööalaste vintsutustega, laseb Gurevitš ka oma jutustuses korduvalt paista. Ennemini leiame raamatust ikka kriitikat vanameelsete (nii uurimismetodoloogias poolest kui ka n.-ö. parteiliinis) kolleegide aadressil kui kiidusõnu. Nii tekib mulje kogunisti suurest üksiklasest, kellel ei olnud kellegagi rääkida peale oma abi-kaasa (lk. 119). Siinkohal tuleb meenutada jällegi Gurevitši memuaaride eesmärki: kirjeldada oma “lahinguid ajaloo eest” (väljend, mille ta on laenanud prantsuse annalistide suurkuju Lucien Febvre’i artiklikogumikult). Alles raamatu lõpus jõuab ta tõdemuseni, et oleks võinud rääkida ka sõpradest, keda tal ju kah oli.

Tegelikult ei olnud Gurevitš ükski ka mitte tööalaselt. Ja nii kohtame raamatu lehekülgedel mõttekaaslastest autoreid (kes olid teispooll traataeda ja kellega sai suhelda vaid nende teoste kaudu) ja ka reaalseid dialoogipartnereid ning kaastöölisi. Kõige suuremaid löike pühendab Gurevitš loomulikult prantsuse annalistidele. Gurevitši lähedus annalistidega on kaugelt vaadates nii suur, et teda on lihtsustatult peetud vaid annalistide maaletoojaks Venes. Teisest küljest teeb Gurevitš küllap neist nii pikalt juttu ka sellepärast, et neist distantseeruda. Osa Gurevitši etteheidetest annalistidele lasevad end seletada vaid kui vaatenurga erinevused: kus Jacques LeGoff rõhutab keskaja murrangulisi perioode, seal näeb Gurevitš pigem suuri kestvusi; kui Gurevitš tahab visandada ideaaltüüpe, heidab Georges Duby talle ette piirkondlike erinevuste vähest arvestamist; kui Gurevitš näeb 20. sajandi ajalooteaduse reformi algtouget Max Weberi töödes, siis prantslastele on selleks algtoukeks Émile Durkheim. Vast krõbedaim, mida Gurevitš prantslastele ette heidab, on keskendumine romaanikeelsele Euroopale, ja selles on tal paraku vägagi õigus. Igatahes leiab Gurevitš siiski, et annalistide puhul on tegemist tõesti olulise nähtusega 20. sajandi ajalooteaduses ning et tema ja prantslaste lähenemised ajaloole on komplementaarsed. Gurevitši kriitikale Jaques LeGoffi raamatule “Puhastustule sünd” vaatamata (vt. “Keskaja inimese maailmapilt”, lk. 238–242), räägib ta oma prantsuse kolleegist ja mõttekaaslasest alati lugupidamisega. Marc Blochi “Ajaloo apoloogia” avaldamist vene keeles peab Gurevitš lausa liigutatult üheks oma elu tähtsamaks ettevõtmiseks.

Kolleege ja mõjutajaid on olnud Gurevitšil ka siinpool traataeda. Mõõda ei saa me minna Gurevitšist kui skandinavistist. Inglismaa vara-

keskaegselt ajaloolt on pannud Gurevitši ümber spetsialiseeruma Skandinaavia allikate rohkus ja mitmekesisus, mille abil ta lootis paremini mõista keskaegse Euroopa n.-ö. barbaarset alget. Gurevitšist sai “Skandinaavia kogumiku” autor ja konverentside külastaja. See tõi Gurevitši impeeriumi kaugesse provintsi ning Tartu semiootikute ringi. See kombinatsioon näitab veel kord, kui mitmekesine on olnud Gurevitši teadusalane suhtluskond: kõik need “kahtlase” mainega kirjandusteadlased ja lingvistid, nagu Mihhail Steblin-Kamenski, Nikolai Konrad, Mihhail Bahtin ja Juri Lotman. Mitte et ta alati nendega nõus oleks olnud. Kaugel sellest. Eriti oma vaidlustele Bahtiniga rahvakultuuri olemuse üle pühendab Gurevitš palju ruumi. Aga just need kontaktid väljapoole ajaloolaste tüüpilist ühekülgset ja konservatiivset *habitus*’t (mis ei hiilanud just naaberhumanitaariaaladel kursis olemisega) on aidanud Gurevitšil medievistikat uuendada rohkem, kui see ühelgi teisel vene medievistil seni on õnnestunud.

Lõpuks ei saa mööda ka ühest paradoksisst selle dissidendimaine üsiksuse elus. Gurevitši väline elukäik on olnud siiski rahulik ja suuremate tagasilöökideta. Hoolimata sellest, et ta jäi pärast kandidaadiväitekirja kaitsmist Moskvast tööta ja õpetas kuusteist aastat Tveri (toonase Kalinini) pedagoogilises ülikoolis keskaega (mida ta tagantjärele nimetab asumisperioodiks), on ta hiljem siiski Moskvasse naasnuna töötanud prestiižses Üldajaloo Instituudis. Hoolimata sellest, et teda ei lastud ei välismaale ega Moskva Ülikooli õpetama või suruti muidu alla, on tema n.-ö. plaanivälised, sisuliselt vabast ajast kirjutatud ja ametliku historiograafia poolt karmilt hukka mõistetud raamatud siiski ilmunud ja levinud tõlgete kaudu üle kogu maailma. Gurevitšil jääb vaid tõdeda, et küllap on ta olnud lihtsalt õnneseen.

See noot on tegelikult tähtis. Kohati tõesti morniks kiskuvasse lukku on Gurevitš sisse pikkinud ka rohkesti juudi huumorit ja elulisi anekdoote. Üks mu kamraad arvas kunagi, et sõja- ja vanglamälestused on palju huvitavamad kui näiteks doktorantuurimälestused. Pärast nende mälestuste lugemist ei saa sellega ikka kuidagi nõus olla. Mälestused teeb nauditavaks mäletaja jutustamisoskus. Ja seda Gurevitšil jätkub.

Juhan Kreem